

ІСТОРИОГРАФІЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВІЛЕЙОВАНИХ ГРУП СЯНОЦЬКОЇ ЗЕМЛІ (2-га половина XIV – XVII ст.)

© Лисейко Я.Б., 2012

Вивчено стан історичних досліджень, які стосуються військових аспектів життя привілейованих груп у другій половині XIV – XVII ст. на українських землях та в Сяноцькій землі зокрема. Це група досліджень, які висвітлюють проблеми, пов'язані з участю привілейованих груп у військових діях та кампаніях, військовою організацією шляхти, заходами, до яких вона вдавалася, з метою налагодження обороноздатності краю.

In this article is highlighted the state of historical research concerning the military aspects of the lives of privileged groups in the second half of XIV – XVII centuries on the Ukrainian lands and particularly Sanok lands. This set of studies makes an emphasis on the problems connected with the participation of privileged groups in military operations and campaigns, military organization of nobility, some actions which it used in order to establish the defence of that area.

Історичні праці, які стосуються військових аспектів життя привілейованих груп у другій половині XIV – XVII ст. на українських землях та в Сяноцькій землі зокрема, – це група досліджень, які висвітлюють проблеми, пов'язані з участю привілейованих груп у військових діях та кампаніях, військовою організацією шляхти, заходами, до яких вона вдавалася з метою налагодження обороноздатності краю.

Мета роботи – вивчити стан історичних досліджень з проблеми участі привілейованих груп Сяноцької землі у військово-політичних справах Руського воєводства у другій половині XIV – XVII ст.

На фаховому рівні участь привілейованих груп у війнах і в політичних справах, пов'язаних з обороною, фінансуванням військових кампаній, веденням війни та іншими військовими проблемами розпочали вивчати у працях істориків довоєнного і міжвоєнного періодів.

Однією з перших проблем, якою зацікавились польські та українські історики на зламі XIX – XX ст. та міжвоєнного періоду в ході дослідження устроїв західноукраїнських земель після їх загарбання Казимиром, були особливості несення військової служби шляхтою і боярами Галичини. Досліджуючи процес інкорпорації Галицько-Волинського князівства до Польщі, Генрик Пашкевич один із перших звернув увагу на те, що із приєднанням галицьких земель до Польщі виникла потреба у створенні тут надійної системи оборони, у зв'язку з загрозою воєн із татарами або Великим Князівством Литовським. Саме цим Г. Пашкевич пояснив практику приписування чітких військових обов'язків особам, які отримували надання маєтностей, або підтвердження їх володіння в Галичині [1, с. 252–253]. У практиці детального регламентування військової служби історик не вбачав якоїсь локальної унікальності, вважаючи, що це явище було зумовлене новою системою надань у Галичині, яка втілювалась тут за польським зразком вперше і відповідно потребувала детального дослідження для чіткого розуміння обов'язків, встановлених за наданий маєток [1, с. 166]. Г. Пашкевич зупинився на короткій характеристиці особливостей несення військової служби в Галичині, вказав на відмінності у військових повинностях в'їтів та солтисів порівняно з повинностями бояр та шляхти [1, с. 263–266].

Інший дослідник історії Галичини, Л. Виростек, наголошував, що умовна військова служба була серцевиною особливого суспільно-політичного ладу Галицької Русі другої половини XIV – першої половини XV ст. Історик характеризував тогочасний лад як «систему військового устрою», в

якому усі соціальні відносини були підпорядковані потребі захисту східних кордонів. Поширення у Галичині норми чітко визначеної військової служби Л. Виростек вбачав у тому, що вона походила з часів встановлення польського чи угорського панування [2, с. 179].

Дослідження становища привілейованих груп Галичини до впровадження польського права одержали своє висвітлення також у працях М. Грушевського, І. Лінниченка, А. Прохаски [3, с. 73–106; 4, с. 320–441; 5, с. 15–43; 6]. Спільною ознакою у міркуваннях усіх цих істориків було те, що вони виокремили сам факт існування відмінних та специфічних ознак у галицьких землях у період з другої половини XIV – по 1434 р., порівняно із польськими землями. Істориків цікавили особливості несення військової служби, а також умови володіння місцевим земляцтвом маєтностями, їхні повинності стосовно короля та держави. Думки істориків розійшлися під час спроб відповісти на питання, чим були спричинені особливості військових та суспільно-політичних практик у житті тогочасної галицької шляхти.

М. Грушевський стверджував, що детальна регламентація військової служби у наданнях Казимира, Владислава Опольського та Ягайла для власників маєтків у Галичині та в Сяноччині було місцевою специфікою, незнаною у самій Польщі [7, с. 25]. Походження такої практики Грушевський не вважав залишком устроїв Галицько-Волинської держави, ані специфікою польського устрою, привнесеною на галицькі терени. Її мету історик вбачав у забезпеченні «новоздобутій, загроженій провінції» службі шляхти найкращої якості і в конкретній, обумовленій привілеєм формі, а не за змогою шляхтича, як це було на теренах Польської Корони [3, с. 77]. Захисту прикордонних теренів можна було досягти, «прив'язавши», за висловом М. Грушевського, шляхтича до свого маєтку, та детально обговоривши умови його служби. Особливу увагу М. Грушевський приділив історії служебної шляхти, розкривши характерні ознаки її становища, в тому числі вивчаючи їхні військові обов'язки на прикладі сяноцьких шляхетських родин Добрянських і Лодинських [3, с. 91–95].

Враховуючи аналіз типу устрою, що формувався на галицьких землях після їх загарбання Казимиром, особливості несення місцевими землянами військової служби пояснював Антоній Прохаска [6]. Становище боярсько-шляхетських родин у Галичині він розглядав під кутом ленних устроїв, які, на думку дослідника, тут існували ще до впровадження польського права. Саме існуванням ленного права на руських землях А. Прохаска пояснює існуючі відмінності в устроях польських та руських земель. Свою концепцію дослідник доводив через аналіз особливостей несення місцевим земляцтвом військової служби. Як приклад ленного надання з детальним регламентуванням військової служби, А. Прохаска наводить приклад донації Грабовниці у Сяноцькій землі [6; 8].

Паралельно з активізацією досліджень історії Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст. з'явилося багато комплексних та фундаментальних праць з військової історії. Класичними стали праці К. Гурського з історії піхоти та кінноти [8; 9]. Історик одним із перших описав особливості функціонування вибранецької піхоти, набори якої відбувались і в Сяноцькій землі. К. Гурський доволі високо оцінював військовий потенціал вибранецької піхоти, вбачаючи причини її занепаду у небажанні посідачів державних маєтків відправляти на війну вибранців з посідуваних ними володінь [8, с. 24–30]. Унікальні вибірки з джерел, які у своїх працях подав історик, містять цінну інформацію щодо участі сяноччан у військових формуваннях [8, с. 217–249]. Не менш базисною є праця К. Гурського, присвячена історії кінноти [9]. У ній історик прослідкував основні етапи розвитку та функціонування кінноти, описав принципи формування, мобілізації, озброєння, тактики різних видів кінноти, основну увагу приділивши козацькій та гусарській кінноті. Автор звернув увагу на ключову участь шляхти в еволюції козацької та гусарської кінноти. Досліджуючи боротьбу із татарськими набігами, К. Гурський наголосив, що шляхта українських воєводств відіграла одну з провідних ролей в обороні українсько-татарського прикордоння [10].

Вслід за працями К. Гурського з'явилися фундаментальні дослідження з військової історії Тадеуша Корзона [11–13]. Заслугою дослідника є те, що він хронологічно прослідкував усі військові кампанії, конфлікти та зіткнення, в яких брали участь військові формування Польщі, а згодом Речі Посполитої. Враховуючи особливості періоду політичного та економічного становища в країні,

стосунки із сусідами, поступ у військовій справі, історик простежив еволюцію розвитку війська, стратегії та тактики ведення бою, вивчив принципи фінансування та комплектації війська. Т. Корзон звернув увагу на такі важливі явища, пов'язані з історією війська в локальному аспекті, як повітове військо, військово-оказовання (щорічні переписи військово-зобов'язаного населення з оглядом їхнього озброєння), посполите рушення, військові конфлікти з угорськими та молдавськими володарями на кордоні українських земель з Угорщиною, татарські напади та протидія їм. Дослідник одним із перших виокремив історичне явище як феномен повітового війська, при цьому вважаючи його своєрідним сурогатом посполитого рушення [13, с. 31].

Цінною є також синтеза, присвячена історії війська у Польщі, Мар'яна Кукеля. Окремі розділи цієї праці розкривають загальні принципи формування, функціонування та комплектування війська після приєднання українських земель до Польщі, а також еволюцію війська у XV–XVII ст. [14].

На вивченні військових аспектів повсякденного життя шляхти, які існували в самому Руському воєводстві і безпосередньо у Сяноцькій землі, зосередився у своїх наукових студіях Владислав Лозинський. Дослідження історика написано у руслі висвітлення протиправних та асоціальних явищ у житті суспільства Руського воєводства XVII ст. Значна частина таких явищ мала яскраво виражений мілітарний характер, як от татарські наїзди чи міжшляхетські сутички. В. Лозинський виділив та описав ключові загрози для безпеки Руського воєводства, серед яких виокремив татарські наїзди, жовнірське свавілля, розбійництво, шляхетські міжусобиці [15; 16]. В. Лозинський також висвітлив особливості функціонування інституції посполитого рушення у Руському воєводстві [15, 403-420]. Цінність праць автора полягає також у тому, що дослідник використав підбірку сюжетів на військову тематику за участі сяноцького привілейованого стану.

Дослідженням Руського воєводства у XVI ст. займався А. Яблоновський. Серед іншого він виділив проблему становища оборонної системи Руського воєводства. Історик підкреслив, що система оборони Руського воєводства першочергово орієнтувалася на протистояння можливому вторгненню кочовиків і опиралась на замкову оборону [17, с. 481–491]. Однак А. Яблоновський оминув увагою роль місцевого шляхетського елемента в системі місцевої територіальної оборони. Лише під час розгляду шляхів формування у регіоні місцевої верстви землевласників автор підкреслив, що військова служба була ключовим елементом, від якого залежало володіння маєтком [17, с. 274–275].

Військові формування Сяноцької землі вперше потрапили у поле зору істориків у дослідженні боротьби самоурядів Руського воєводства з розбійництвом Антонія Прохаски [18]. Оскільки джерел, що висвітлюють боротьбу із розбійництвом, найбільше нагромадилось стосовно Сяноцької землі, предметом аналізу А. Прохаски передусім є вивчення боротьби сяноччан із угорським розбійництвом. На основі сеймикових актів історик прослідкував еволюцію розвитку місцевих військових формувань, що були сформовані у відповідь на регулярні розбійницькі наїзди з боку угорської границі. Досвід сяноччан в організації оборони від розбійництва А. Прохаска визначив як передовий, такий, що пізніше був покладений в основу практики оборони від розбійництва у Перемишльській та Галицькій землях. У руслі вивчення цієї проблеми А. Прохаска вперше підійшов до вивчення феномену місцевого повітового війська, а саме – гірської піхоти, розкривши юридичні підстави його виникнення та функціонування, аспекти, пов'язані із фінансуванням, комплектуванням, діяльністю, а також вивчив стратегію та тактику ведення бойових дій. Однак діяльність місцевих військових загонів А. Прохаска досліджує лише у руслі боротьби з розбійництвом, в той час, як вони могли використовуватись з іншою метою – для боротьби із свавільним жовніром, охороною кордону, підтриманням правопорядку в краю. Історик також наголосив на наявності угорського кордону, як ключового геополітичного чинника формування загроз безпеці Сяноцької землі. Саме наявність кордону, на думку А. Прохаски, створила специфічні умови для розвитку розбійництва небачених масштабів, приховувала потенційну загрозу конфліктів за кордони між маєтками угорської та сяноцької знаті [18, с. 281].

У полі зору істориків довоєнного періоду опинились також формування вибранецької піхоти Сяноцької землі. Вибранці мобілізувалися, починаючи з 1578 р., з кожного 20-го лану у королівських маєтностях, які були численними у Сяноцькій землі. Владислав Кухарський віднайшов та

опублікував привілеї вибранецьких родин Сяноцької землі, проаналізували діяльність вибранецької піхоти загалом [19].

Дещо інший методологічний підхід з'являється у працях з військової історії в період після Другої світової війни. Повоєнними істориками були переоцінені концепції військового мистецтва та устрою війська на українських землях, запропонованих істориками довоєнного періоду. У цей час виходить дослідження організації війська Речі Посполитої в 30-х і 40-х рр. XVII ст. Богдана Барановського [20].

Генрик Вішнер, на основі опрацювання статистичних даних щодо чисельності різних родів військ у військових кампаніях першої половини XVII ст., довів, що піхота у коронному війську відіграла набагато більше значення, ніж їй відводили військові історики довоєнного періоду. Вагому роль піхота, зокрема, відіграла у московських та шведських кампаніях, а бойова вартість піхоти значно підвищувалась, якщо її шеренги формувались із шляхти [21].

Військовій тематиці присвячені праці відомого польського історика Яна Віммера [22; 23]. Дослідник вивчав організацію і чисельність коронної армії другої половини XVII ст. Я. Віммер подав інформацію про конкретні військові формування (полки, хоругви), які перебували на службі Речі Посполитої, реконструював час їх військової служби та чисельність, вказав на особливості формування коронної армії другої половини XVII ст. Серед даних, запропонованих істориком, ідентифікуються військові одиниці, які репрезентували Сяноцьку землю.

Аналізуючи військо Речі Посполитої у XVII ст., Ян Віммер здійснив огляд основних військових формувань цього періоду, зокрема дав оцінку формуванням повітового війська, вибранецької та ланової піхоти, які відігравали істотну роль у військових справах локального рівня. Історик сформулював критерії, на основі яких розмежував обидва види піхоти, як окремі військові формації [24]. Причини виникнення повітового війська Я. Віммер вбачав у недовірі шляхти до монарха. Основним завданням діяльності повітового війська на локальному рівні, на думку історика, було виконання поліційних функцій [24, с. 265].

У повоєнний період історики повертаються до вивчення проблеми карпатського розбійництва. Цього разу безпосереднім об'єктом дослідження стають самі карпатські розбійники та опришки, а боротьба з розбійництвом шляхти розглядалась як другорядний аспект. В. Грабовецький боротьбу шляхти з розбійництвом розглядав як негативне явище, як таке, що придушувало народний опір народних мас проти польських гнобителів [25; 26]. При цьому історик не виокремив як два різні явища опришківство і напади угорських розбійників, масові вторгнення яких ставали катаклізмом для усіх верств місцевого населення. З польських дослідників тему досліджень, пов'язаних із опришківством та карпатським розбійництвом, продовжив М. Хорн. Історик проаналізував соціальний склад розбійницьких банд, наголосив на тому факті, що в розбійницьких ватагах брали участь представники шляхти, численний кримінальний елемент, а жертвами розбійницьких нападів найчастіше ставали заможні селяни, млинарі, купці, а не лише сама польська шляхта. Крім того, розбійницькі осередки знаходились за кордоном, а самі розбійницькі банди великою мірою формувались із підданих сусідніх держав. Усі ці фактори автор наводить для того, аби розвінчати романтичний міф про карпатських розбійників – народних месників, які нищили шляхту, а награбоване роздавали бідним [27].

Над студіями з історії Сяноцької землі працював Едвард Тшина. Дослідник спробував дати кількісну оцінку господарським та демографічним втратам Сяноцької землі внаслідок воєнних лихоліть другої половини XVII ст. Історик також окреслив руйнівний вплив наїзду Ракоці на Сяноцьку землю і постоїв військ на уклад життя у Кросненському старостві. Автор розкрив методи військової та політичної боротьби місцевого населення із постоями військ та надмірним фіскальним і панцизняним визиском. У своїх дослідженнях Е. Тшина не використав сяноцьких гродських судових книг, в яких міститься основний масив джерел, необхідних для встановлення точнішої оцінки впливу воєнних лихоліть другої половини XVII ст. на Сяноцьку землю, а також дослідження боротьби місцевого населення з старостинськими та мілітарними утисками, що є основним недоліком його праці [28].

Узагальнюючі праці з історії українського війська періоду XV–XVII ст., які написані вітчизняними істориками, насамперед висвітлюють проблематику, пов'язану з козаччиною, діяльністю Запорозького війська, козацькими повстаннями та Національно-визвольною війною під проводом Богдана Хмельницького. Натомість поза увагою українських дослідників залишається вивчення історії інших військових формувань у Польській Короні, а згодом Речі Посполитій, до якої у той час входила значна частина українських земель. Українська історична наука успадкувала стійкі упередження та стереотипи стосовно дослідження таких інституцій, як посполите рушення, кварцяне чи повітове військо, вважаючи, що вони не стосуються предмета української військової історії. Однак незаперечним залишається той факт, що у XV–XVII ст. саме у контексті цих військових формувань чимало українців спричинилися до оборони свого краю від татарських набігів, турецького, московського чи якогось іншого поневолення, пройшли серйозну військову підготовку та практику. З огляду на це, в сучасній вітчизняній історіографії маловивченими залишаються такі важливі проблеми української військової історії, як участь української шляхти та селян у коронному війську, локальна оборона за посередництвом військових формувань посполитого рушення чи повітового війська тощо.

Винятком є доробок Л. Войтовича та Н. Яковенко. Огляд особливостей української військової культури у другій половині XIV – XVII ст., в землях, що потрапили до складу Польської Корони, здійснив Леонтій Войтович. Історик розкрив особливості формування та функціонування шляхетського війська, описав види озброєння та тактичні методи боротьби [29]. Військову тематику цього періоду в досліджуваному нами ракурсі заторкнула Наталя Яковенко. Дослідниця в загальних рисах висвітлила участь української шляхти у війську Речі Посполитої, а також особливості організації коронної армії [30, с. 260–266].

Дослідженням участі шляхти у діяльності вишньського сеймику займається сучасний український історик Олексій Вінниченко. Він звернув увагу на те, що серед комплексу питань, які піднімала руська шляхта на сеймику, важливе місце посідали питання війська та оборони. Історик виділив коло питань зі сфери війська та оборони, які хвилювали шляхту, розглянув пропозиції шляхти щодо вирішення проблем обороноздатності, воєн тощо [31]. Заслугою О. Вінниченка також є дослідження участі сяноцької шляхти у військових оказаннях 1617–1629 рр. [32]. Дослідник описав інститут оказання, що був своєрідним елементом підготовки до військових дій. Дані, зібрані та опрацьовані О. Вінниченко, дають уявлення про персональний склад учасників оказань, а також уможливають встановити приблизну кількість учасників посполитого рушення від Сяноцької землі у першій половині XVII ст. Це дослідження вказує на сяноцьку шляхту як на організаційну військову потугу краю у той період.

До дослідження діяльності різних військових формувань на теренах Сяноцької землі у XVII ст. найтісніше підійшов польський історик Даріюш Купіш [33]. На підставі опрацювання та аналізу величезного джерельного масиву матеріалів діяльності сеймиків, актового матеріалу судових установ Руського воєводства та інших джерел, дослідник вперше виокремив у предмет дослідження раніше малодосліджений феномен повітового війська. Д. Купіш ствердив, що це військове формування до певної міри виникло як реакція на небажання шляхти особисто брати участь у посполитих рушеннях та водночас як потреба забезпечити себе від різного роду загроз (в періоди воєн, безкоролів'я, розгулу бандитизму тощо) [33, с. 378]. У стосунку до Сяноцької землі автор дослідив діяльність місцевих повітових військ, зокрема як специфічне тогочасне військове формування, виокремив загони сяноцьких смоляків. Крім того, історик дослідив діяльність повітових військ у Малопольщі та у Руському воєводстві. Ці війська формувалися за ініціативи місцевих сеймиків, і були спрямовані насамперед на вирішення потреб в обороні мешканців конкретного регіону. Роль цих військ зростала у міру посилення ролі сеймиків в політичній системі Речі Посполитої. Д. Купіш проаналізував та висвітлив особливості фінансування повітових військ, їхнє призначення. Наукову вагу також має дослідження персонального складу воєначальників повітових загонів. Дані, запропоновані істориком, дають змогу твердити, що привілейований стан Сяноцької землі відігравав провідну роль у формуванні повітових військ краю. Дослідник також виділив стратегічні і тактичні особливості ведення військових маневрів та бойових дій повітовими

військами. Стосовно Сяноцької землі, Д. Купіш звернув увагу на особливості природо-географічних умов краю, що мали неабиякий вплив на виникнення та розвиток військової формації гірської піхоти. Дослідник використав у своїх дослідженнях актовий матеріал судових інституцій Сяноцької землі, в якому якнайповніше присутні дані про військові операції сяноцьких смоляків. Однак дослідження цієї групи джерел в стосунку до висвітлення діяльності повітових військ у Сяноцькій землі не є вичерпними і потребують подальшого доопрацювання.

Військова проблематика на локальному рівні Сяноцької землі представлена в окремих історичних розвідках. Найперше назвемо роботи польського дослідника Анджея Гліви [34]. Польський історик докладно вивчив татарські наїзди на Сяноцьку землю у 1626 та 1627 рр. А. Гліва описав стратегічні та тактичні особливості дій татар на теренах Сяноччини. Також дослідник опосередковано описав реакцію місцевої шляхти на дії татар. А. Гліва звернув увагу на неефективність оборонної системи Сяноччини, а також на бездіяльність місцевих еліт у протидії татарським набігам 1626–1627 рр. Вплив різних військових катаклізмів на уклад життя мешканців Сяноцької землі дослідив Войцех Солтис [35]. Його ж перу належить розвідка про стосунки Сяноцької землі з Угорщиною, які виникали через наявність спільного кордону [35, с. 65–94]. Висвітлення впливу військових катаклізмів на систему міських поселень Сяноцької землі знайшли своє опосередковане висвітлення у працях Й. Мотилевича та А. Фастнахта [36–38]. Й. Мотилевич у своєму дослідженні міст Сяноцької та Перемишльської земель показав вплив татарських наїздів, вторгнення угорських військ Ракоці і шведської окупації на міста Сяноччини, локалізував маршрути руху угорських та шведських військ через Сяноцьку землю [38, с. 11–17].

Отже, аспекти військової історії в стосунку до галицьких земель у період другої половини XIV – в XVII ст. є слабо представлені в українській історіографії. Значно краще ця проблематика розроблена польськими істориками. Однак польська довоєнна історіографія розглядала військові формування Руського воєводства та й усі аспекти військової історії цього періоду як виключно польське явище. На дослідження польських істориків сильний вплив мала українсько-польська конфронтація на межі XIX і XX ст. та у міжвоєнний період. Відтак висвітлення питань військово-політичного характеру в польських дослідників цього періоду є до певної міри політично заангажованими, адже українська і польська історіографія насамперед прагнули довести право на те, хто є справжнім господарем галицьких земель. З іншого боку, українські історики довоєнного періоду фактично не розглядали питання мілітарій періоду другої половини XIV – XVII ст. Оскільки питання формування та функціонування війська, зовнішня та внутрішня політика залежали від шляхетських еліт, українські «народницькі» історики відмежували себе від вивчення цих проблем, наголошуючи на тому, що вищі верстви в історії України репрезентували «чужинський» або засимільований елемент, який постійно виступав противником національних та соціальних інтересів українців [39, с. 16]. До проблем військово-політичної історії західноукраїнських земель періоду другої половини XIV – XVII ст. звертаються сучасні українські історики. З точки зору нових методологічних засад цю проблематику також вивчають польські історики. Відтак з'являються нові праці, які поступово заповнюють білі плями на мапі історії українсько-польського пограниччя. Однак багато раніше висвітлених проблем з військово-політичної історії західноукраїнських земель у раньомодерний період потребують своєї переоцінки. Через включення до досліджень незалучених раніше джерел, а також сучасних методологічних засад досліджень можливо поставити і дослідити нові питання з проблем військової історії у локальному вимірі Сяноцької землі, а також висвітлити під новим ракурсом раніше поставлені проблеми.

1. *Paszkiwicz H. Polityka ruska Kazimierza Wielkiego. – Warszawa: Nakład Kasy im. Miąnowskiego, 1925. – 285 s.* 2. *Зазуляк Ю. Навколо полеміки про феодалізм на Галичині XIV–XV ст. // Ruthenica. – К., 2006. – С. 170–193.* 3. *Грушевський М. Історія України-Руси. – К.: Наук. думка, 1994. – Т. V: Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII віків. – 704 с.* 4. *Грушевський М. Історія України-Руси. – К.: Наук. думка, 1995. – Т. VI: Життя економічне, культурне, національне XIV–XVII віків. – 680 с.* 5. *Линниченко И. Черты из истории сословий в Юго-Западной (Галицкой) Руси XIV–XV вв. – М., 1894. – 249 с.* 6. *Prochaska A. Lenna i*

maństwa na Rusi i na Podolu. – Kraków: Nakład Akademii Umiejętności, 1901. – 30 s. 7. Грушевський М. Местное управление и шляхетское землевладение в польской Украине в XIV–XV в. // Архив юго-западной России. – К., 1894. – Ч. 8. – Т. II. – 497 с. 8. Górski K. *Historia piechoty polskiej*. – Kraków, 1893. – 271 s. 9. Górski K. *Historia jazdy polskiej*. – Kraków, 1894. – 363 s. 10. Górski K. *Obrona granic Rzeczypospolitej od Tatarów* // Biblioteka Warszawska. – 1891. – Roczn. 51. – T. II. – Zesz. 3. – S. 439–461. 11. Korzon T. *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Epoka przedrozbiorowa*. – Kraków, 1912. – T. I. – 387 s. 12. Korzon T. *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Epoka przedrozbiorowa*. – Kraków, 1912. – T. II. – 532 s. 13. Korzon T. *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Epoka przedrozbiorowa*. – Kraków, 1912. – T. III. – 459 s. 14. Kukiel M. *Zarys historii wojskowości w Polsce*. – Warszawa, 1929. – 200 s. 15. Łoziński W. „Prawem i lewem” *Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII w.* – Lwów, 1913. – T. I. – 483 s. 16. Łoziński W. „Prawem i lewem” *Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII w.* – Lwów, 1913. – T. II. – 587 s. 17. *Źródła dziejowe / Opr. Jabłonowski A.* – Warszawa, 1903. – T. XVII. – Cz. 2: *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia Ruskie. Ruś Czerwona*. – 491 s. 18. Prochaska A. *Samorząd województwa ruskiego w walce z opryszczkami* // *Rozprawy akademii umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny*. – Kraków, 1907. – T. XXIV. – Serya II. – S. 269–336. 19. Kucharski W. *Przywileje wybranieckie. Dokumenty z ziemi sanockiej*. – Sanok, 1908. – 24 s. 20. Baranowski B. *Organizacja wojska polskiego w latach trzydziestych i czterdziestych XVII wieku*. – Warszawa, 1957. – 224 s. 21. Wisner H. *Polska sztuka wojenna pierwszej połowy XVII wieku wątpliwości i hipotezy*. – *Kwartalnik historyczny*. – Warszawa, 1977. – T. LXXXIV. – Nr. 2. – S. 405–415. 22. Wimmer J. *Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1655–1660* // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1958. – T. IV. – S. 478–510; 1958. – T. VIII. – S. 243–279; 1958. – T. IX. – S. 236–275; 1960. – T. V. – S. 189–234; 1961. – T. VI. – S. 212–249; 1961. – T. VII. – S. 394–437. 23. Wimmer J. *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*. – Warszawa, 1965. – 385 s. 24. Wimmer J. *Wojsko // Polska XVII wieku. Państwo-społeczeństwo-kultura*. – Warszawa, 1972. – S. 162–210. 25. Грабовецький В. *Легендарні опришки – лицарі Карпат (XVI–XIX ст.) в літописі та ілюстраціях*. – Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2008. – 459. 26. Грабовецький В. *Рух карпатських опришків напередодні і в роки визвольної війни 1648–1654 рр.* // *З історії західноукраїнських земель*. – К., 1957. – С. 25–42. 27. Horn M. *Walka chłopów czerwonoruskich z wyzyskiem feudalnym w latach 1600–1648*. – Opole, 1976. – 203 s. 28. Trzyna E. *Stosunki społeczno-ekonomiczne i walka chłopów starostwa krośnieńskiego z uciskiem starościńskim i militarnym w drugiej połowie XVII wieku* // *Rocznik Przemyski*. – Przemyśl, 1962. – T. IX. – Zesz. 2. – S. 9–87. 29. Войтович Л. *Військо і військова організація // Історія української культури. Українська культура XIII — першої половини XVII століть*. – Київ, 2001. – Т. II. – С. 93–111. 30. Яковенко. Н. *Українська шляхта з кінця XVI до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна*. – К., 2008. – 470 с. 31. Вінниченко О. *Позиція шляхти Руського воєводства щодо соціально-економічного та політичного стану Речі Посполитої в другій чверті XVII ст. (За матеріалами інструкцій вишньського сеймика послан на сейми 1632–1647 років)* // *Україна модерна*. – Львів, 1999. – Ч. 2–3. – С. 7–36. 32. Вінниченко О. *Переписи посполитого рушення шляхти Сяноцької землі в 1617–1629 рр.* // *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Історична серія*. – Львів, 2002. – Вип. 37/2. – С. 13–48. 33. Kupisz D. *Wojska powiatowe samorządów Małopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572–1717*. – Lublin, 2008. – 468 s. 34. Gliwa A. *Chronologia i zasięg terytorialny napadów tatarskich na ziemię przemyską i sanocką w latach 1620–1629* // *Rocznik Przemyski*. – Przemyśl, 1997. – T. XXXIII. – Zesz. 3, *Historia*. – S. 21–39. 35. Sołtys W. *Kłęski elementarne w ziemi sanockiej w XVII wieku i ich wpływ na życie mieszkańców* // *Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*. – Sanok, 1984. – Nr. 28. – S. 56–76. 36. Fastnacht A. *Sanok. Materiały do dziejów miasta do XVII wieku*. – Brzozów, 1990. – 99 s. 37. Fastnacht A. *Dzieje Leska do 1772 roku*. – Rzeszów: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1988. – 399 s. 38. Motylewicz J. *Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*. – Przemyśl-Rzeszów, 1993. – 317 s. 39. Зазуляк Ю. *Шляхта Руського воєводства у XV ст.* // *дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. / Юрій Петрович Зазуляк*. – Львів, 2004. – 193 с.